

ROZRÓŻNIANIE STYLÓW W ARCHITEKTURZE.

WYDANIE 5-te
z uwzględnieniem zabytków krajowych.

**DLA POŚWIĘCAJĄCYCH SIĘ SZTUCE STOSOWANEJ
ORAZ DO UŻYTKU OBÓŁO.**

Z 200 RYSUNKAMI.

OPRACOWALI:

CZESŁAW DOMANIEWSKI
architekt, Dziekan Politechniki Warszawskiej

i

MARJAN WAWRZENIECKI
artysta malarz

Członek Komisji do Historji Sztuki przy Akademji Umiejętności w Krakowie.

Członek Komisji Antropologicznej przy Akad. Um. w Krakowie.

Konserwator honorowy wykopaliisk przedhistorycznych na Ziemiach R. P. P.

Członek Instytutu Antropologicznego przy Tow. Nauk. w Warszawie i t. d.

WARSZAWA

Makładem autorów i Zakładów Graficznych B. Wierzbicki i S-ka w Warszawie

1930.

Ogłoszone osobno drukiem prace Marjana Wawrzeńskiego.

Rozróżnianie Stylów w Architekturze. Wawrzeński — Domaniewski. 1900 — 1923.

Dławce. Drobny przyczynek do historii sztuki warszawskiej w epoce po witkiewiczowskiej. 1901 (wyczerpane).

Rysunek i malarstwo. Praktyczne rady i wskazówki techniczne. 1901.

Zasady Rysunku i Kompozycji postaci ludzkiej. Z niemieckiego. Z 325 rys. 1902.

Ucieszne Teatrum albo sprawiedliwe niektórych niewiast karanie u Warszawy. 1906.

Raławce. Rozumowany opis przebiegu bitwy 4 kwietnia 1794 r. Przewodnik dla zwiedzających pole bitwy oraz okolice. 1906.

Krwawe Widma — ciekawe procesy, tortury i osobliwe egzekucje. 1909.

Słowianie doby przed i wczesno historycznej. 1910.

Nowe naukowe stanowisko pojmowania i wyjaśnienia niektórych przejawów w dziedzinie ludoznawstwa i archeologii przedhistorycznej. 1910.

Polańskie ślady w sztuce polskiej. 1911.

Współczesne zewnętrzne strony życia ludu w guberniach: kieleckiej, radomskiej, piotrkowskiej, warszawskiej, części siedleckiej i lubelskiej. 1911.

Dlaczego w 1912 r. w Warszawie zanikło pojmowanie malarstwa historycznego i dziejowego momentu kulturalnego. 1912.

Zygmunt Wawrzeński inżynier-konstruktor, zarys życia i pracy społecznej. 1912.

Jan Matejko jego wizje i ich malarskie techniczne utrwalenie. 1928.

II 1577

ROZRÓŻNIANIE STYLÓW W ARCHITEKTURZE.

WYDANIE 5-te
z uwzględnieniem zabytków krajowych.

**DLA POŚWIĘCAJĄCYCH SIĘ SZTUCE STOSOWANEJ
ORAZ DO UŻYTKU OGÓLNU.**

Z 200 RYSUNKAMI.

OPRACOWALI:

CZESŁAW DOMANIEWSKI
architekt, Dziekan Politechniki Warszawskiej

i

MARJAN WAWRZENIECKI
artysta malarz

Członek Komisji do Historji Sztuki przy Akademji Umiejętności w Krakowie.

Członek Komisji Antropologicznej przy Akad. Um. w Krakowie.

Konserwator honorowy wykopalisk przedhistorycznych na Ziemiach R. P. P.

Członek Instytutu Antropologicznego przy Tow. Nauk. w Warszawie i t. d.

WARSZAWA

Nakładem autorów i Zakładów Graficznych B. Wierzbicki i S-ka w Warszawie

1930.

12

MP.4941

II. 1577

Zakł. Graf. B. Wierzbicki i S-ka w Warszawie.

K.1301/46.

BZU2PK/010-59

Ponieważ rozróżnianie stylów architektonicznych jest u nas mało rozpowszechnione, dajemy książeczkę, wzorowaną na wybornej broszurze Hansa Sebastjana Schmid'a pod tytułem: „Kunst-Stil-Unterscheidung”. Wydanie to nasze 5-te uzupełnione przez uwzględnienie zabytków architektury krajowej dajemy czytelnikom w nadziei, iż rozproszy ono mroki jakie otaczają u nas dotąd dzieła stylowej architektury oraz sztuki stosowanej.

Autorowie.

1930.

by wyrobić sobie pojęcie rozwoju stylów w Architekturze, musimy sięgnąć do zamierzchłych przedhistorycznych epok i stopniowo posuwać się dalej.

Potrzeba zmusiła pra-człowieka do pracy. Praca wydała kulturę. Kultura zrodziła popęd ku doskonaleniu i upiększaniu.

Cześć bogów wywołała żądzę zdobienia.

Od naturalnych, poświęconych bogom uroczysk, źródeł, gór i kamieni, do świątyń gotyckich, [najlepszej epoki rozwoju tego stylu, snuje się jedno pasmo dążeń ku postępowi.

Jeżeli budowle jakiegoś ludu osiągnęły pewnych charakterystycznych, wydoskonalonych form, to formy te zwiemy **stylem**.

Style napotykamy u wielu przedhistorycznych ludów, jak: Tolteków, Azteków, równie jak i historycznych: Indusów, Egipcjan, Asyryjczyków i t. p.

Styl Egipski.

Egipt przedstawia dla nas wiele interesu; na 3000 lat przed Chrystusem wznosiły się tam już olbrzymie **piramidy**.

Najwyższy rozwój architektury egipskiej przypada między 1800 a 760 r. przed Chrystusem.

Wtedy powstały piękne świątynie, Fig. 1, T. I.

Cecha charakterystyczna egipskiej architektury, pochyle ściany zewnętrzne (pozostałość po piramidach), nigdy nie pomijany wysoki kielich gżemsu koronującego, Fig. 1 a. Fig. 2 przedstawia kolumnę bardzo starożytną, kształtowaną na wzór czterech łącyg lotosu, związanych razem.

Kapitel Fig. 3 ma kształt palmy

Kolumna powstała na zasadzie czworokątnego słupa (stempel) jakie służyły do podtrzymywania sklepień przy wykuwaniu jaskiń lub grobów.

Rzeźba egipska, jako pierwszy zaczątek tej sztuki, jest sztywna, Fig. 6, T. I. Zwykle wyobrażano na płaskorzeźbach głowy i resztę korpusu (kończyny) z profilu, pierś zaś wprost: t. j. en face.

Ulubione przez Egipcjan pokrywanie ścian hieroglifami (napi-sami), przeszkodziło rozwojowi właściwej ornamentacji, niekiedy jednak i w tym kierunku trafiały się udatne kompozycje, Fig. 5. W motyw tego rysunku wchodzi, w pośrodku ulubiony kwiat lotosu, otoczony ślimakowato zwiniętymi łodygami, ćwikle brzegów wypełniają przepołowione palmetki. Sznur pereł zamyka ornament środkowy.

Style Klasyczne.

Wyrażenie **klasyczny**, równoznacznie z **wzorowy**.

Do wzorowych stylów zaliczamy: Grecki, Toskański i Rzymski.

Style Greckie.

Grecko-Dorycki, Grecko-Jonicki i Grecko-Koryncki.

Pelazgowie są pra-ojcami Greków.

Po Pelazgach nastąpili tak wysoce uzdolnieni Hellenowie; ci zaś dzielili się na Doryczyków (Sparta) i Jonijczyków (Ateny) i współzawodniczyli o pierwszeństwo w Grecji. To właśnie ubieganie się podsycało rozwój sztuk i nauk.

Współcześnie kwitną tam dwa style: Grecko-Dorycki i Grecko-Jonicki.

Epoka złota sztuki (Peryklesa) przypada na środek V wieku przed Chrystusem.

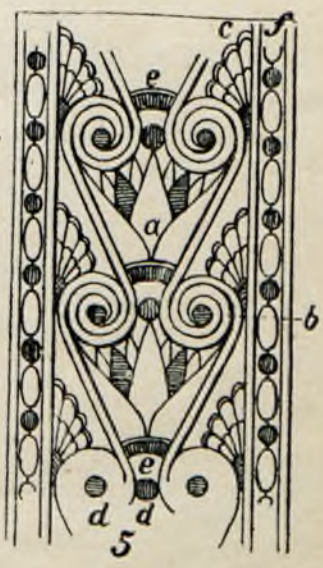
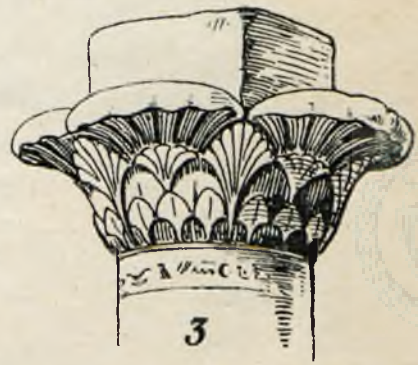
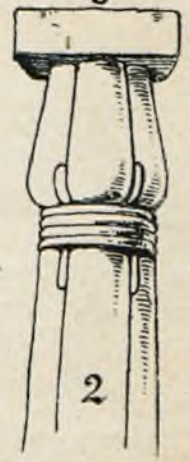
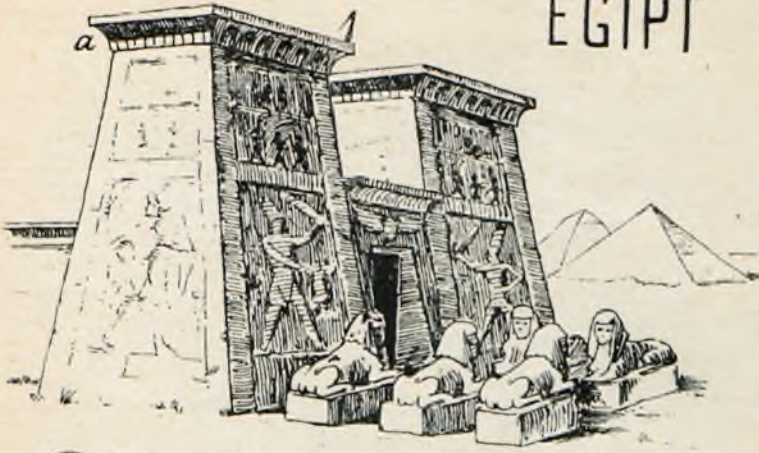
Ku schyłkowi zjawia się mało indywidualny styl Grecko-Koryncki.

Panowanie Rzymian, 146 r. przed Chrystusem, kładzie kres tej, pełnej sławy, epoce sztuki greckiej.

EGIPT

Fig:1-8.

Styl Grecko-Dorycki.

Na 1000 lat przed Chrystusem wylania się styl Dorycki. Jego znamiona wybitne, **powaga** i **surowa** (spartańska) **prostota**. Charakterystyczny kapitel przedstawia Fig. 13, T. III. Płaska

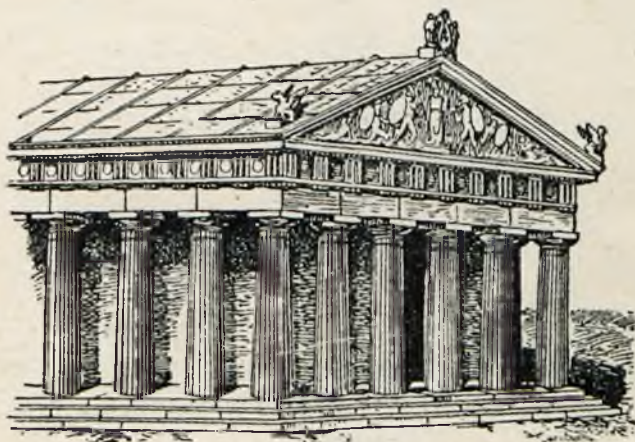

Fig. 20.

gładka płyta (abacus) *a* i krzywizna (ścięty walec) echinus *b*, których kształt i zabarwienie (polichromja) Fig. 22*b*, T. IV wyjaśnia.

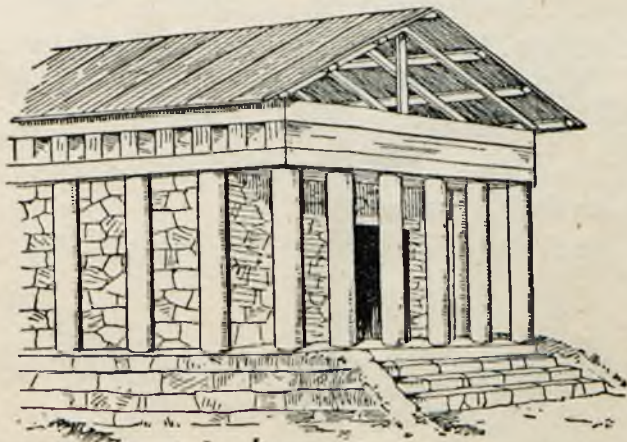

Fig. 21.

Trzon kolumny zdobią niegłębokie rowki (kanelirowanie). Bazy, czyli podstawy, kolumna dorycka nie ma.

Belkowanie, Fig. 14, logicznie celowo ułożone. Architrav Fryz i Gzyms koronujący z trójkątnym **tympanonem** (szczytem), Fig. 9, T. II.

Cechą niezawodnie wyodrębniającą styl ten, są także **tryglify**, Fig. 14 *g* T. III.

Malowanie (polichromja) gzymsów ożywia budowlę doryckie. Zasadą kamiennej budowy greckiej jest konstrukcja drewniana, jak to Fig. 20 i 21 wykazuje.

Fig. 20 przedstawia dorycką świątynię.

Styl Grecko-Jonicki.

Styl ten, Fig. 15—16 T. III, zjawia się na 600 lat przed Chrystusem i odznacza się **lekkością** oraz **miękkością form**

Jonickie formy mają wdzięk niewieści w przeciwieństwie do męskich doryckich.

Cecha typowa stylu tego leży w **ślimakowatym** kapitelu, Fig. 15.

Powstanie tego **ślimaka** (voluta) można wyprowadzić od zawiniętej płyty; porównać Fig. 28 *a*, T. IV.

Trzon kolumny żłobkowany inaczej nieco jak doryckiej.

Bogate, często rozmaite formy, posiada baza czyli podstawa jonickiej kolumny, Fig. 15 *e*. Gzyms zdobny w „**wale oczy**” Fig. 16 *b*.

Kształt jajowaty, ulubiony przez Greków, często spotykamy zwłaszcza w linach naczyń, Fig. 30 *c*, T. IV. Aby tej pięknej potocznej linii nie zepsuć, zdobiono takie wazy malowaniem, przyczem za tło służyła glina wyrabcna rączynia.

Widok frontu świątyni jonickiej przedstawia Fig. 24 T. IV.

Styl Grecko-Koryncki.

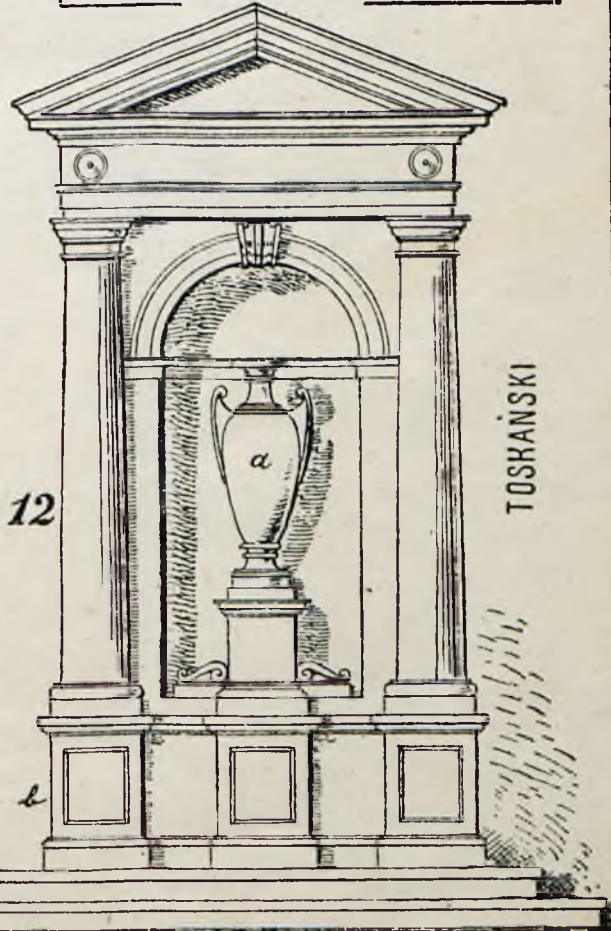
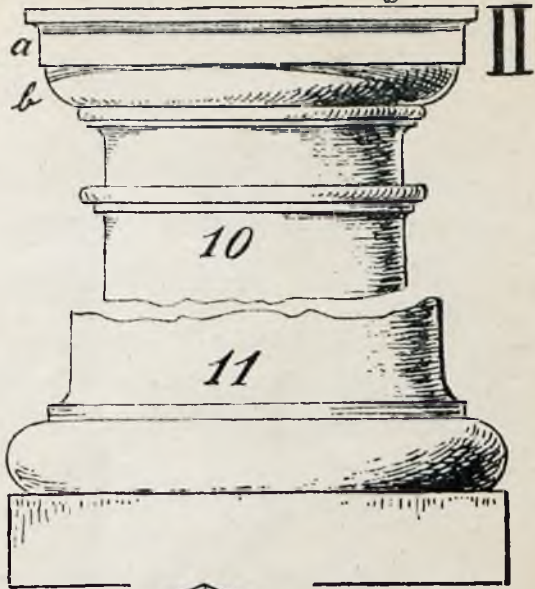
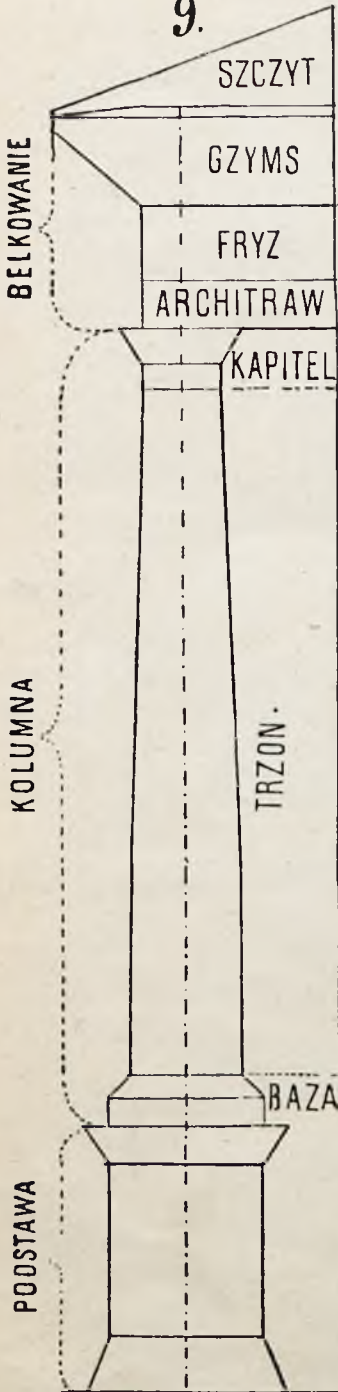
Zdobny subtelny styl ten poczyna się na 450 lat przed Chrystusem i w zasadniczych częściach naśladuje styl Jonicki.

Nowość stanowi **kapitel liściasty**, Fig. 17, T. III. Ma to być pomysł rzeźbiarza Kallimachosa, który zobaczywszy kosz kwiatów i ziela stojący na grobowcu, powziął pomysł do tej kompozycji.

Fig: 9-12.

TERMINOLOGIA KLASYCZNA

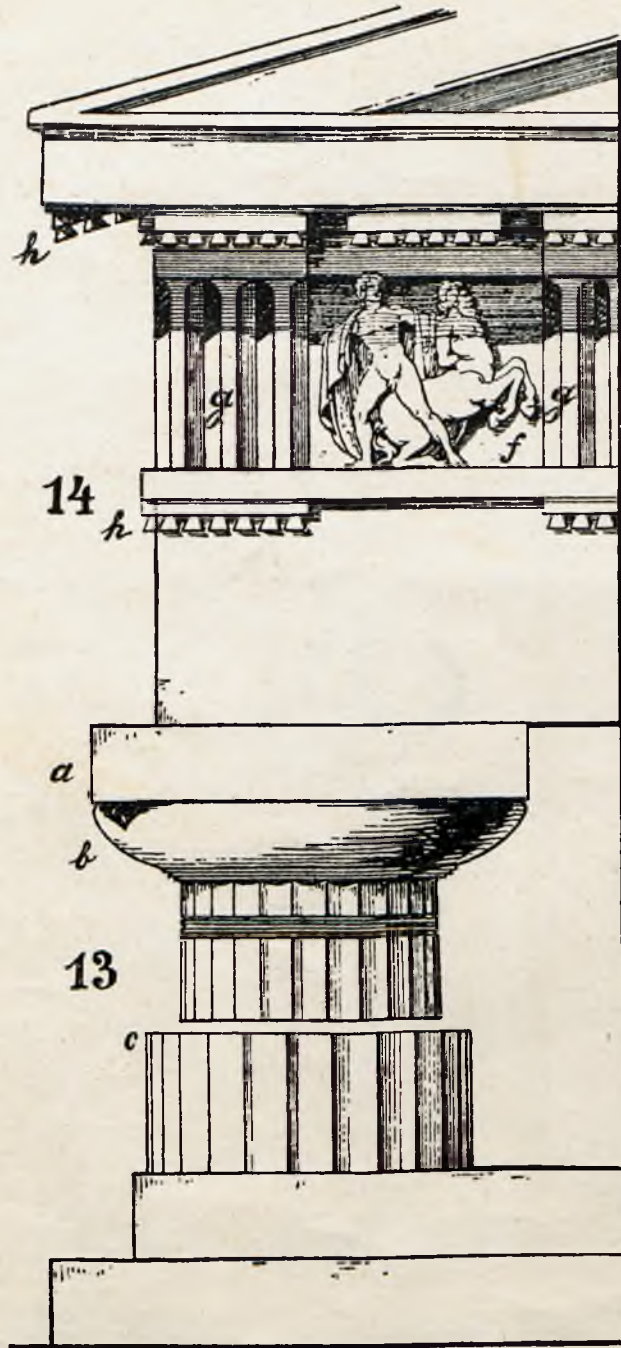
9.

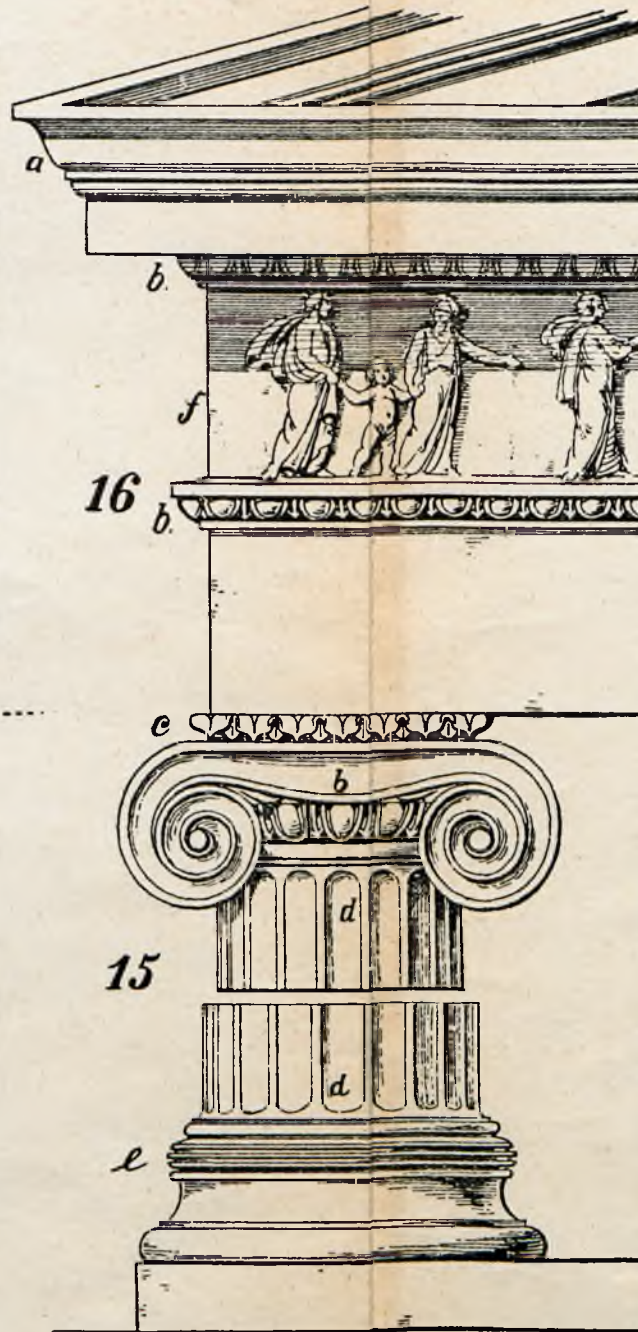
STYL GRECKI

Fig. 13-19.

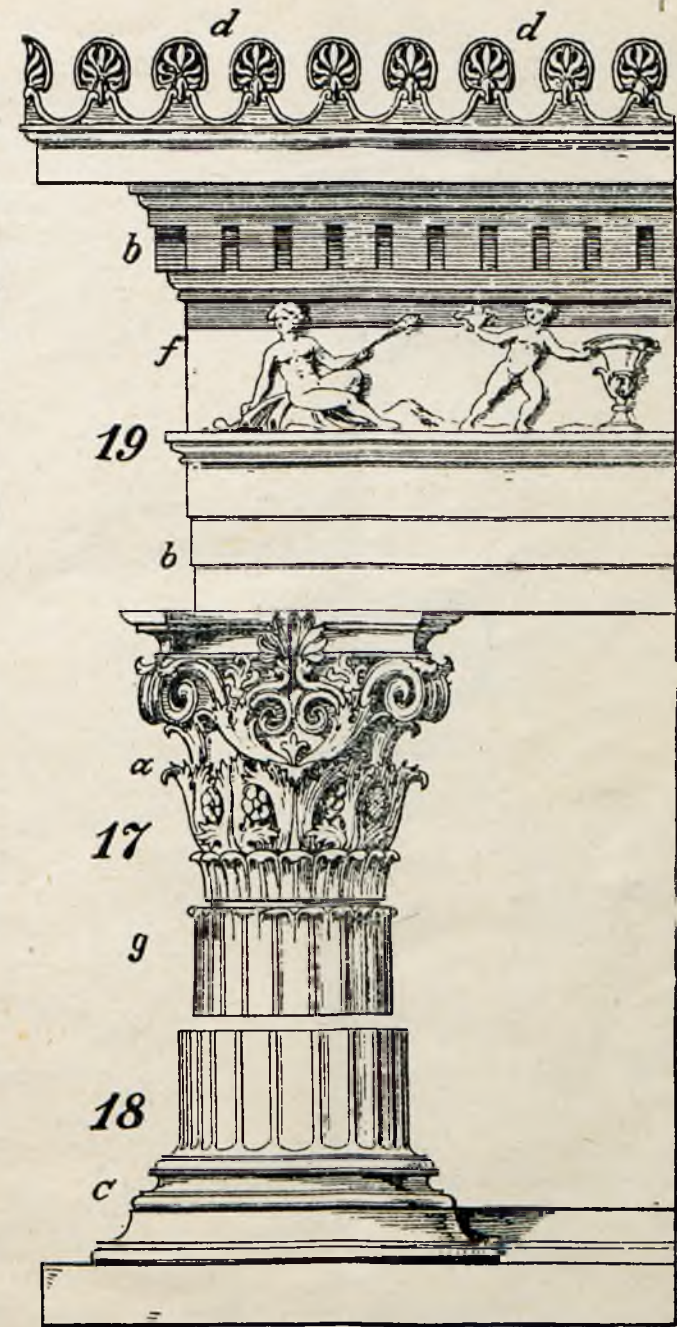
III.

DORYCKI

JONICKI

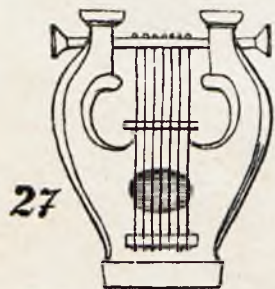
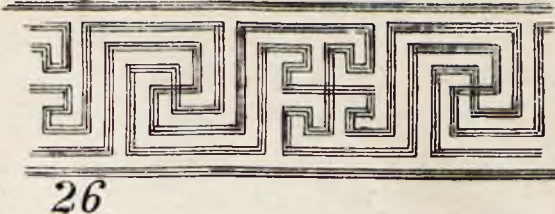
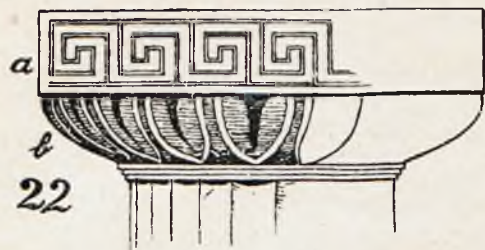

KORYNCKI

GREGYA

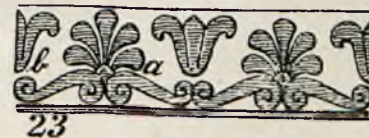
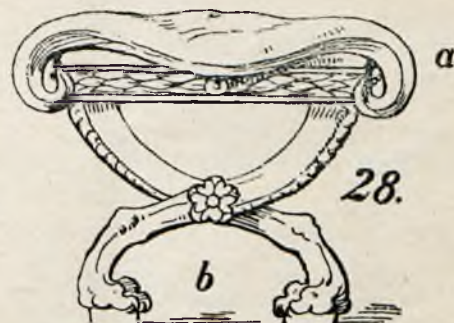
IV

Fig: 22-34.

- △ Aα · A
  - ▽ Bβ · B
  - Γ Γγ · G
  - ▽ Δδ · D
- 33.

RZEZBA RZYMSKA

Trzon kolumny żłobkowany jak w jonickim; baza, **podstawa**, Fig. 18 c, T. III, różnokształtna.

Styl ten lubuje się w budowlach okrągłych; Fig. 17 i 19, T. III, są mctywami z pomnika Lizikratesa (również okrągła budowla).

Rzeźba grecka, w pcczątkach sztywne, dosięga następnie niezmiernie wysokiego rozwoju, do jakiego my teraz napróžno się wznieść usiłujemy.

Rzeźbiono posągi bogów. W pięknej formie ludzkiego ciała przedstawicno ich, to też studjum obnażonego ciała było zasadą plastyki greckiej.

I do dziś dnia jest to jedyna droga do dosięgnięcia wyżyn sztuki, kopjowanie bowiem draperji jej nie stanowi. Fig. 31, T. IV przedstawia grupy Orestes i Elektra.

Ornament grecki. W ornamentacji każdego ludu spotykamy rośliny i kwiaty ziemi jego właściwe.

Grecja ma liść akantu, palmy wachlarzowej, roślin blaszkowatych, ostów, oraz kwiatu lotosu, wszystko **stylizowane** w duchu greckiej sztuki, Fig. 29, T. IV.

Kontury (zarysy) są twarde i wyraźne; zebra (załamki) twarde i silnie zaznaczone, Fig. 17, T. III.

Oprócz rzeźbicznej ornamentacji, malowanie (polichromia) gra wielką rolę. Fig. 22 a i b, T. IV. Meander stanowi motyw ulubiony.

Meander (a la grecque), jest to stylizowana linja krętego koryta rzeki Meandros w Azji Mniejszej, Fig. 22, T. IV.

Sprzęty greckie. Stolek o nogach wygiętych, zakończonych lwimi łapami. Fig. 28, T. IV. Lira, Fig. 27, T. IV. Waza, Fig. 30, T. IV.

Co do pisania to F. 33, T. IV daje z prawej nowsze, z lewej starsze.

Styl Toskański.

Styl ten uważać można jako przejściowy między greckimi stylami a rzymskim.

Etruskowie lub Etrurowie w VII wieku przed Chrystusem przybyli do Włoch dzisiejszych.

Łuk, sklepienie (z klinowatych kamieni), oto wybitne znamiona toskańskiego stylu.

Mało pozostało pomników tego stylu. Fig. 10 *a* przedstawia kapitel. Fig. 11, T. II bazę kolumny. Trzon kolumny gładki.

Motyw toskańskiej architektury daje Fig. 12, T. II, nisza z urną Fig. 12 *a*.

Wytwórczość pięknych waz i naczyń (etrusków) stanowiła główny przedmiot sztuki stosowanej toskańskiej.

Rzeźba ustępowała greckiej.

Styl Rzymski.

Trwa od 200 przed Chrystusem do 300 r. po Chrystusie.

Rzymianie pierwotni (Latynowie) mało mieli wrodzonych artystycznych zdolności, radzili jednak sobie, naśladowując początkowo etruskie i greckie wzory, oraz sprowadzając obcych artystów.

Od Etrusków przyjęli **sklepienia**, od Greków **kolumny**.

W połączeniu **sklepienia i kolumny**, leży znamienna cecha rzymskiej architektury i łatwo ją po niej na pierwszy rzut oka poznać, Fig. 37, T. V.

Zamiast szczytowego trójkątnego tympanu Greków, wprowadzono małe pięterko (atyka) wsparte na kolumnach, na niem też napisy mieszczono.

Wbrew pojęciu Greków kolumna użyta bywa teraz jako wzmocnienie ściany, **dekoracja**.

Kolumny stojące przy ścianie, wymagały wysuniętych gzymsów.

Gdy zaszła potrzeba przyozdobienia kilku pięter, Rzymianie najniżej stosowali dorycki porządek, wyżej jonicki, a najwyżej koryncki i to do dziś dnia naśladowujemy.

Żądza wspaniałości wywołała przeciążenie rzymskich budowli ornamentacją, Fig. 35, T. V.

Wielkie ściany urozmaicano niszami, stawiając w nich posągi.

W kapitelu, Fig. 35 i 36, T. V, widzimy połączenie ślimaków czyli **wolut** jonickich z liśćmi kapitelu korynckiego; porównaj F. 15 i 17, T. III.

Trzony kolumn z kolorowego marmuru są gładkie.

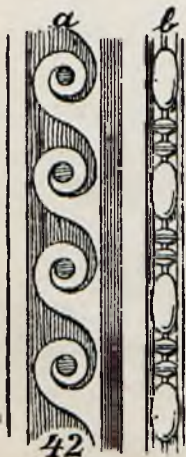
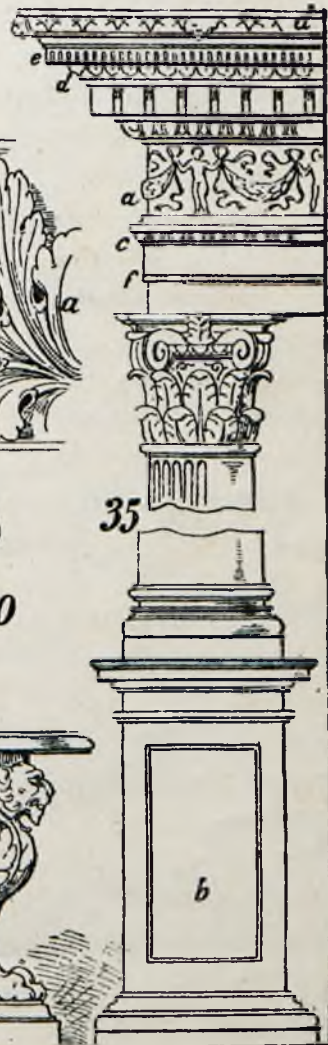
Zjawiają się półkolumny, słupy i płaskie pilastry ze zdobnymi kapitelami.

Rzymskie kolumny spoczywają zawsze na postumencie (piedestał), Fig. 35 *b*, T. V, którego Grecy nie znali i on zapożyczony jest od Toskańczyków; porównaj Fig. 12 *b*, T. II.

STYL RZYMSKI V.

Fig. 35-42.

Rozmiłowani w przepychu Rzymianie przeładowali ornament
Zarysy jego i kanty miękko zaokrąglone, Fig. 38 i 39, T. V; ostre
to przeciwieństwo z greckim ornamentem; porównaj Fig. 29, T. IV

Motywy też same co u Greków: akantus, woluty, rozety i t. p.,
wszystkie jednak pełne i potoczyste

Trofea wojenne jako ornamentacja wypukła.

Wazy form rozlicznych (rzadko greckiej) modelowane i ornamenta-
cją okryte; ozdobne ucha, Fig. 40, T. V.

Siół. Fig. 41. T. V, daje pojęcie sprzętów rzymskich.

Rzeźba. Podczas gdy Grecy wznosili świątynie, pomniki i po-
sągi bogów, Rzymianie cesarom stawiają pałace i teatry. Rzeźba Rzy-
mian staje się służebnicą architektury.

Grecy dążą do ideałów. Rzymianie są realiści, portretują. Są
to odmienne usposobienia tych narodów, technika zaś, t. j. wyko-
nanie i tu i tam doskonale, klasyczne (t. j. wzorowe).

Posąg rzymski, Fig. 32, T. IV.

Ze zjawieniem się chrześcijaństwa gaśnie sztuka klasyczna.

Pismo Rzymian łacińskie.

Aby należycie zrozumieć ducha sztuki klasycznej (starożytnej)
oraz zasady duchowe wszelkich przejawów sztuki radzimy czytać:
Wincentego Trojanowskiego „Historja Sztuk Plastycznych“ Warsza-
wa, 1908. Część pierwsza.

Style Staro-Chrześcijańskie i Bizantyński.

(Style przejściowe do średniowiecznej sztuki).

Sztuka w usługach Chrześcijaństwa.

Okres Staro-Chrześcijański poczyna się w kilka stuleci po Chry-
stusie i trwa do IX wieku.

Unikano form klasycznych, pogańskich, lecz nowe nie tak łatwo
wytworzyć się dały; stąd podobieństwo staro-chrześcijańskiego kościoła
do bazyliki rzymskiej.

Bazylika, gmach targu i sądu.

Chrześcijańską bazylikę stanowi podługowaty, czworokątny bu-
dynek; wnętrze tegoż na 3 lub 5 naw dzielą kolumny, Fig. 45. T. VI.
Środkowa nawa wyższa od bocznych, Fig. 46, T. VI.

Dach prosty dwuspadkowy; wiązanie, widoczne z wnętrza, kryje

budowę. Ściana tylna nawy środkowej zamknięta półkolem (absyda), tworzy niszę, w której ołtarz główny się mieści, Fig. 45 a, T. VI.

Kolumny biorą chrześcijanie wprost z budowli rzymskich (klasycznych), skutkiem tego kapiteła właściwego staro-chrześcijańskiego niema.

Malowidła religijne zdobią ściany; to wywołuje upadek i stopniowy zanik rzeźby, która następnie przez wieki podnieść się nie może.

Fig. 44, T. VI przedstawia zębate, niesmaczne i nieudolne traktowanie staro-chrześcijańskiego ornamentu; mimowoli wspominamy o skończonych szlachetnych formach ornamentu klasycznej sztuki.

Malowane postacie ludzi są nieudolne i naiwne, Fig. 43, T. VI.

Styl Bizantyński.

Trwa od 500 do 1000 r. naszej ery.

Na wschodzie utworzono wschodnie Rzymskie Państwo. Konstantyn uznał chrześcijaństwo. Na miejscu dawnego Bizancjum (stąd nazwa stylu) założył Konstantynopol.

Architektura bizantyńska, oparta na zasadach rzymskich, przyjęła wschodnie domieszki.

Kopuła stanowi właściwość tego stylu. Wokoło kopuły wielkiej, grupują się mniejsze, co nadaje odrębny wygląd budowli, Fig. 49 b, T. VI.

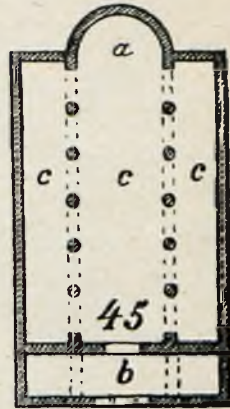
Gdy staro-chrześcijańska bazylika jest wydłużonym prostokątem — bizantyńska kopulasta budowa ma kształt równoramiennego greckiego krzyża, Fig. 49 a, T. VI.

Kapitel bizantyński stanowi przejście między kolumną okrągłą a czworobokiem, to jest na kapitelu leży kostka (naddatek), tak, iż wydaje się jakby dwa kapitele, jeden spoczywał na drugim Fig. 47 a i b, T. VI. Kostka ta trafia się i w staro-chrześcijańskim stylu. Malowidła o złotych tłach i mozaiki zdobią ściany.

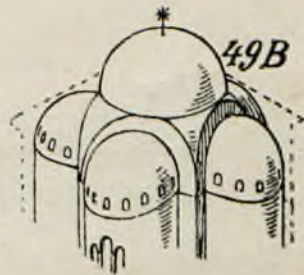
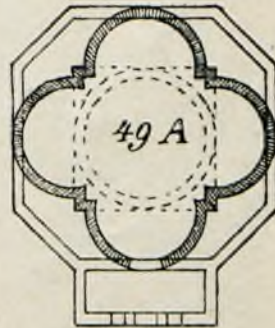
Ornament bizantyński. Fig. 48 T. VI, co do formy ogólnej rzymskiego jest pochodzenia, jednak zasilony motywami wschodnich barwnych koblerców i wyszywań perłami, nosi piętno płaskiej ornamentacji.

Słynne są rzeźby z kości słoniowej, jakimi sztuka bizantyńska zdobi (wykłada) kasety, oprawy ksiąg, szafki, trony. Szlaki nawet dolne u sukien paradnych, wyszywano, **bramowano**, drogiemi kamieniami i złotemi na blasze płaskorzeźbami.

STYLE PRZEJSCIOWE ^{Fig: 43-50.}
 STARO-CHRZESCIANSKI. VI

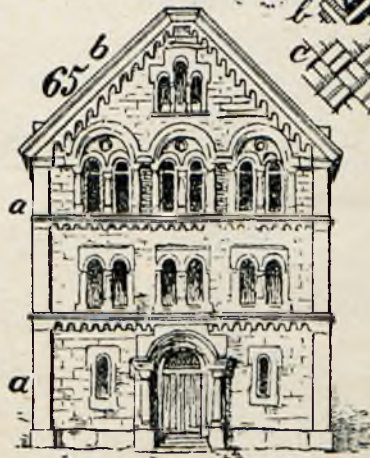
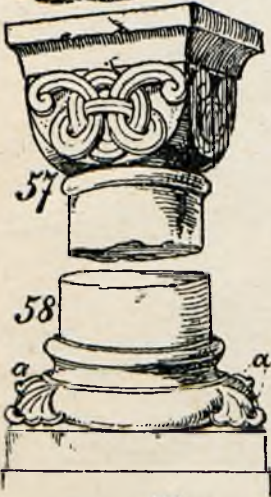
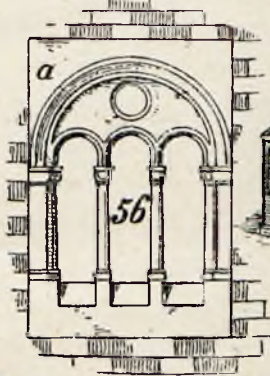
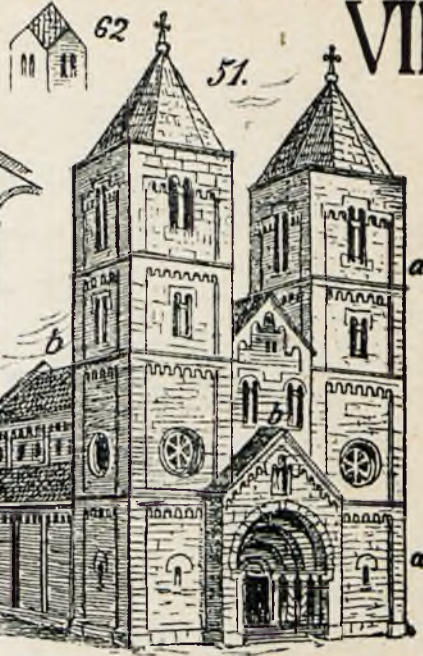
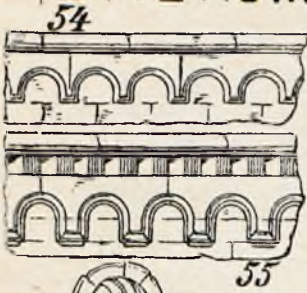
BIZANTYŃSKI

STYL ROMAŃSKI

Fig: 61-66.

VII.

Figury. Fig 50, T, VI. w mozaice wykładane, miały przedłużone korpusy i przedłużone cienkie członki.

Styl Romański.

Okrągło-łukowy.

Wyrażenie **romanizm** oznacza nowe pojmowanie rzymskiej tradycji przez ducha ludów barbarzyńskich.

Gdy 1000 rok, w którym spodziewano się końca świata, przeminął, rozwija się na katolickim zachodzie gorączkowy ruch budowlany. W tej epoce rodzi się styl **romański** i kwitnie w XII wieku, a w XIII, około 1200 r. poczyną chylic się ku upadkowi.

Noklonawrócone ludy północne poczynają budować.

Romańskie świątynie są to często jeszcze bazyliki, lecz kolumna zamienia się w czworoboczny ciężki słup. Rodzi się usiłowanie do nadania kościołowi na zewnątrz postaci przyjemnej dla oka, F. 51, T. VII.

Wysokie wieże poprzednio oddzielane, teraz łączą się ze świątynią. Wieże te są zazwyczaj kwadratowe, rzadziej okrągłe lub ośmiokątne, pokryte prostym dachem, Fig. 62 i 51, T. VII.

Wnętrze budowy zamknięte **beczłowem**, krzyżowem sklepieniem, Fig. 52 a, T. VII.

Forma pół kolistego pełnego łuku występuje w romanizmie wszędzie: w połączeniu kolumn i filarów, w sklepieniu ckień. Szeregi małych łuków, połączone razem, dają biegnący na zewnątrz tak zwany **fryz arkadkowy**, Fig. 54 i 55, T. VII.

Sklepienka zamykające okna od góry są zwykle fałszywe, wykute w jednej sztuce kamienia, Fig. 56, T. VII, Małe kolumnki dzielą okna na dwa lub trzy przezrocza.

Kapitel romański ma kształt kostki o zaokrąglonych od dołu kantach, stąd nazywa się **kostkowy**, Fig. 57, T. VII.

Kolumny silne, przysadziste. Gdy zaś kolumna taka służy jako ubranie ściany, jest ona wtedy niezwykle cienka i sięga od posadzki, aż po początek sklepień.

Bazy kolumn z listkami na rogach, F. 58 a, T. VII. W późniejszej epoce zestawiono kilka kolumn razem.

Ornamentacja wprowadza wszędzie, jako zasadniczy motyw, wstęgi i tkaniny stylizowane, Fig. 59, 53, 60 i 61, T. VII.

Plecionka w połączeniu z postaciami ludzi i zwierząt, będzie typową przez wieki średnie, F. 60, T. VII.

W wykonaniu motywów roślinnych, zarysy krągłe, a między liśćmi półkoliste zagłębienia, Fig. 61, T. VII, czuć tam pokrewieństwo z rzymskim akantusem; porównaj Fig. 39, T. V. Dom mieszkalny romański, Fig. 65, T. VII.

Domy takie, stosownie do kraju i materiału, mają rozliczne odmiany.

Zwolna z uśpiania budzi się i rzeźba i po nieudolnych początkach doskonali, Fig. 63, T. VII.

Draperja traktowana wstęgowo; obłok, na którym Madonna stoi, pojęty jako liściasty ornament. Fig. 66, T. VII przedstawia tron. Fig. 53—czarę na perły i klejnoty. Pismo pozostaje łacińskie.

W stylu romańskim wznosi się u nas wiele kościołów.

Styl Gotycki.

Ostro - łukowy.

W czasie rozkwitu romanizmu, Normannowie, (Waregowie-Wikingi) naród łupieżczy, podejmowali dalekie morskie wyprawy, a dosięgając krain, gdzie panował styl mahometański, mający ostre łuki, łuk ten (ostry) sobie przyswoili.

Styl ten od Gotów nazwany przez Włochów gotyckim, czyli, w ich pojęciu barbarzyńskim.

Wojny krzyżowe, zetknięcie się z cywilizacją mahometańską, dorzuciły gotykowi wiele motywów. Już w połowie XII wieku mamy zaczątki tego stylu. Jego rozwój największy cd 1250 r. trwa 100 lat. Upadek czyli późny gotyk od 1350 do 1450 r.

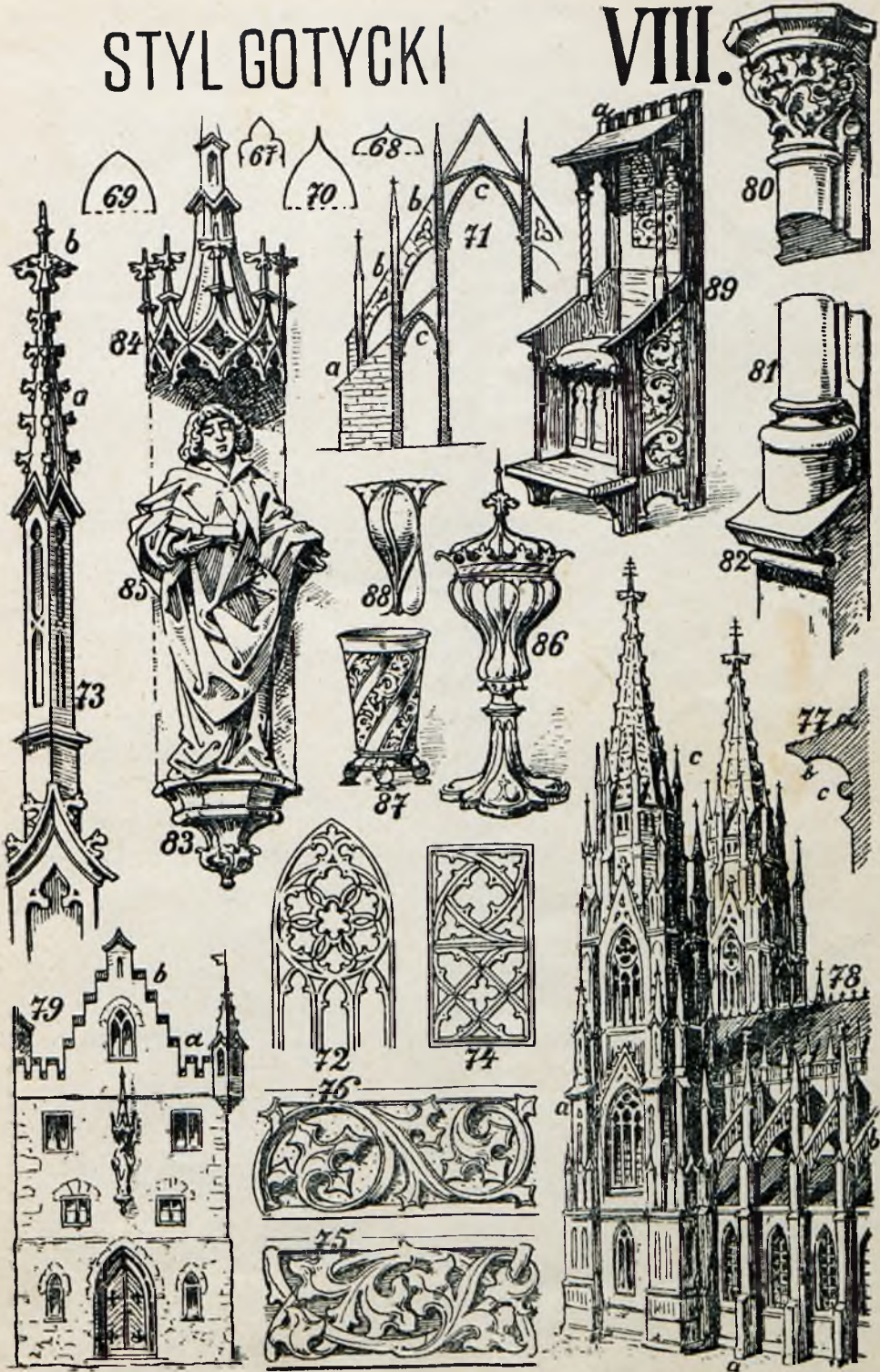
Gdy zaczęto stosować łuk ostry, zauważono, iż wsparty na **szkarpach**, pozwala na prawie całkowite usunięcie ściany — mury więc nikną w porównaniu z tą rolą, jaką przy sklepieniu beczkowem romańskim musiały odgrywać.

Ostry więc łuk i skarpy, czyli przypory, stanowią zasadniczą odrębność tego stylu.

Gotycki stylowy budynek ze swoją strzelistością, masą wieżyczek (fial), F. 78, T. VIII, z maasswerkami (kreślinami, przedziałami) okien, F. 72, T. VIII, podobnemi do tkanki pajęczej, łatwo wpada w oko każdemu.

STYL GOTYCKI

VIII.

Długie smukłe pionowe jego linje biegą szlachetnie, Fig. 78, T. VIII. Lekko strzelają łuki przyporne, Fig. 71 *a* i *b*, T. VIII.

Fig. 78 wyobraża całość tumu gotyckiego.

Wnętrze kościoła gotyckiego zamknięte ostrolukowym sklepieniem, pola którego błękitną barwą pomalowane, na nich złote gwiazdy rozsiane.

Wszędzie w gotyku panuje łuk ostry, Fig. 67, 68, 69 lub Fig. 70, T. VIII. Kapitel ma kształt kielicha lub owocu gruszy, Fig. 80, T. VIII i zdobiony niesymetrycznie liśćmi.

Trzon kolumny smukły i gładki.

Baza często spoczywa na ukośnym wsporniku, Fig. 82, T. VIII.

Profile gzymsów kreślone zawsze od linji lub cyrkla; zasadę charakterystyczną stanowi **splywek** pochyły, Fig. 77 *a* i (wasernas) *b*, czyli podkrcejk, T. VIII.

Gotyk włoski lubuje się w otwartych łozach; jest to wpływ klimatu.

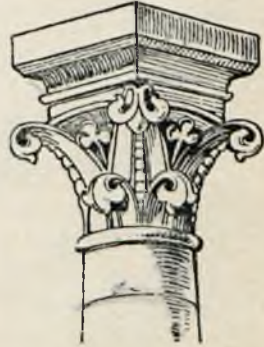

Fig. 90.

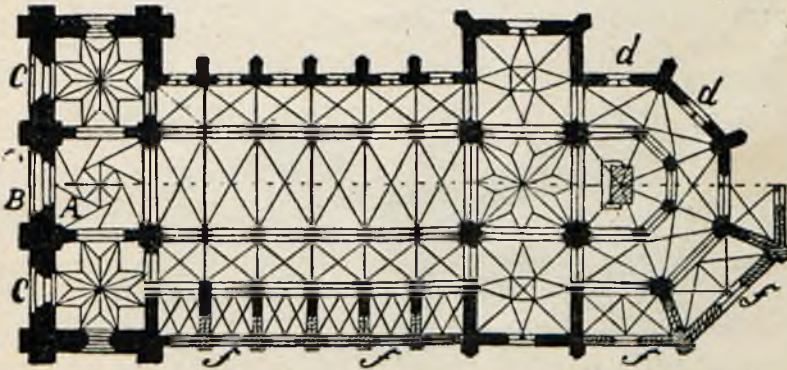

Fig. 91.

Dom mieszkalny gotycki ma szczyt wyniosły z blankami *a* i wykuszem (Erker), jak to Fig. 79 wykazuje. Okna niekiedy były niesystematycznie rozmieszczone.

W ornamentacji roślinnej spotykamy stylizowane: latorośl winną, bluszcz, liść klonu, dębu, a wkońcu i ostu.

Środkowa chrząstka liścia gotyckiego, Fig. 75 i 76, T. VIII, w pośrodku wygina się kulisto (garbi).

Obie figury przedstawiają oset, Fig. 75, wczesno-gotyckie Fig. 76, późno-gotyckie pojmowanie.

Inny rodzaj ornamentu gotyckiego stanowią **laskowania** (kreśliny), Fig. 72 i 74, T. VIII, te są geometrycznymi i jako takie dają nieskończoną ilość kombinacji.

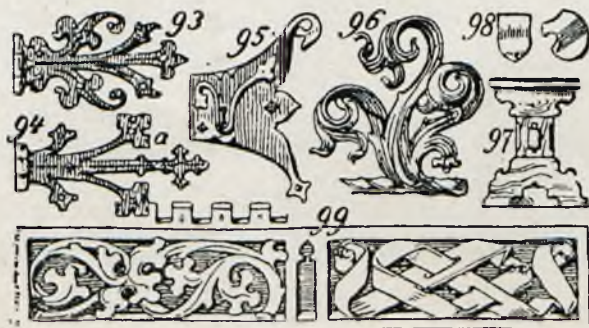
Fig. 92.

W postaciach (rzeźbach) gotyckiej epoki odzwierciadła się ten ponury okres życia ludzkości, gdzie gwałt i przemoc wszystkim owiadnęły.

Draperja układa się w splecione fałdy ostro załamane, Fig. 85, T. VIII, daje postać świętego. Baldachim, Fig. 84, głowę jego chroni.

Drewniana architektura gotycka używa tych samych form, co i kamienia, tylko ornament bywa płaski, na tle pogłębionem o kilka milimetrów i zapuszczonem czerwoną lub niebieską barwą.

Gotyckie szafy i stoly, Fig. 89, mają płaskie ornamentacje, zresztą sprzęty miały gzyms Fig. 89 a i 79 a, T. VIII.

Złotnicze wyroby, jak: puchary, czary i kubki wytwornej, smukłej formy z piękną ornamentacją roślinną; charakterystyczne są wzdęcia o wydatnych żebrach, które ubierają puchary Fig. 86 i kubki, Fig. 87, T. VIII.

Gotyckie kościoły, a niekiedy i sprzęty, spotykają się u nas.

Styl Renesansowy.

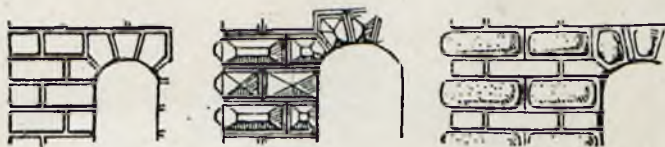
Odrodzenie.

Wiek średnie minęły. Mysł budzi się ku niezależności i swobodzie, prąd ku oświacie wstrząsa ludy.

Całkiem nowe zadanie czekają sztukę.

Rzymska zasada łączenia wytworności z użytecznością wznawia się, odradza klasycyzm, rzymską klasycyzm zwłaszcza.

Renesans wyszedł z Toskanji, to jest Etrurji; wczesny renesans poczerpnął wzory stamtąd (1420 — 1500 r.) i usiłował dać piękną klasycyzm formę budowie piętrowej o licznych oknach. Dopiero najwyższy rozkwit renesansu (1500 — 1580 r.) doprowadził te usiłowania do pożądaných rezultatów.

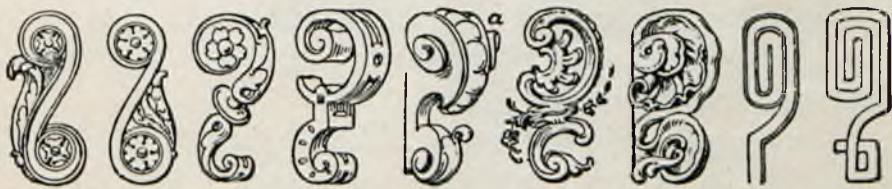
Wczesny renesans.
Fig. 150.

Rozkwit, renes.
Fig. 151.

Późny renesans.
Fig. 152.

Starożytna (rzymska) architektura stała się przedmiotem studiów, ornament został zmodernizowany.

Wszelkie fazy odrodzenia odzwierciedlają się przeważnie w odmiennej ornamentacji.

Rzym. Renes. wł. Renes. niem. Barok. Rokoko. Zopf. Empire. Biederm.
Fig.: 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161.

Ornament Fig. 108 i 120 T. IX, podobny do rzymskiego, podobnej Fig. 38, T. V, jedynie jest on bogatszy w liście; dodano spiralne zwoje lodyg i więcej tła wolnego.

Pojedyncze członki architektoniczne i ornamentacyjne wczesnego renesansu są płaskie. podczas gdy w rozkwicie tego stylu silnie się zaznaczają i uwydatniają.

Do renesansu zaliczamy wynikiłe z niego **barocco**, **rococo** i **zopf**.

Przez słynnego Michała Anioła Buonarroti wywołany **barocco** ołczyepia kolumny od ścian, a **rococo** wprowadza nacmierną dowolność, podobnie jak renesans niemiecki.

Budowa pałaców dosięgła we Włoszech szczytu. Tam odpowiednio do łagodnego klimatu, **parter** czasem był nawet przewiewną hallą podczas gdy w zimnych zaalpejskich krajach był stałe trwałą budową o ścianach przeważnie **rustykowanych**, t. j. o uwydatnionych połączeniach kamieni, Fig. 150, 151 i 152.

Włoski pałac w rodzaju rzymskich, Fig. 100, T. IX.

O wyglądzie renesansowego włoskiego kościoła da nam pojęcie F. 102, T. IX. Fronton klasyczny o trójkątnym (szczyście) tympanonie.

Fig. 201.

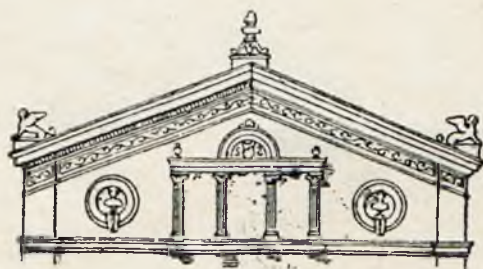

Fig. 202.

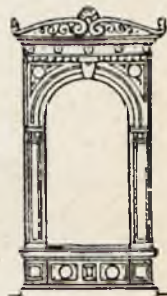

Fig. 203.

Półkolistą **kopuła** dźwiga tak zwaną **latarnię** Fig. 102 b. Tam, gdzie budowano wieże, zakańczano je małemi kopułami lub latarnią, którą więcej do drewnianej konstrukcji stosowano.

W okolicach zasobnych w barwne marmury, fasada bywa niemi wykładana, **inkrustowana**.

Balustrady, kanienne poręcze zdobne kolumnami i posągami trafiają się w florenckich i rzymskich budowłach.

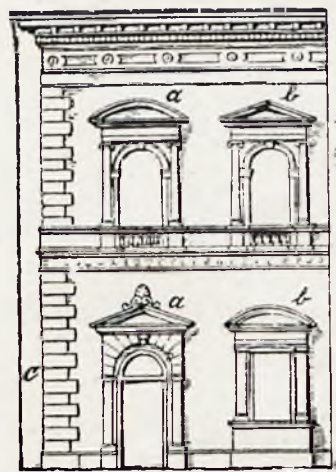
Styl renesansowy zowią też cinquecento, t. j. po włosku czas od 1500 roku.

ODRODZENIE W NIEMCZECH.

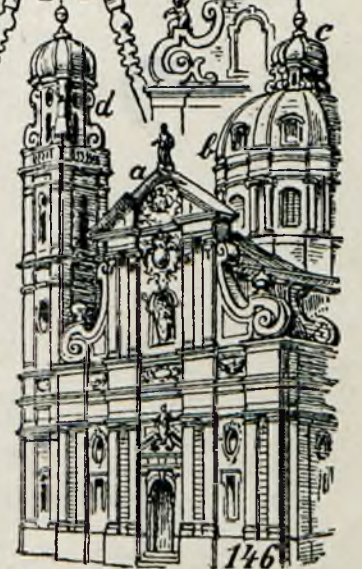
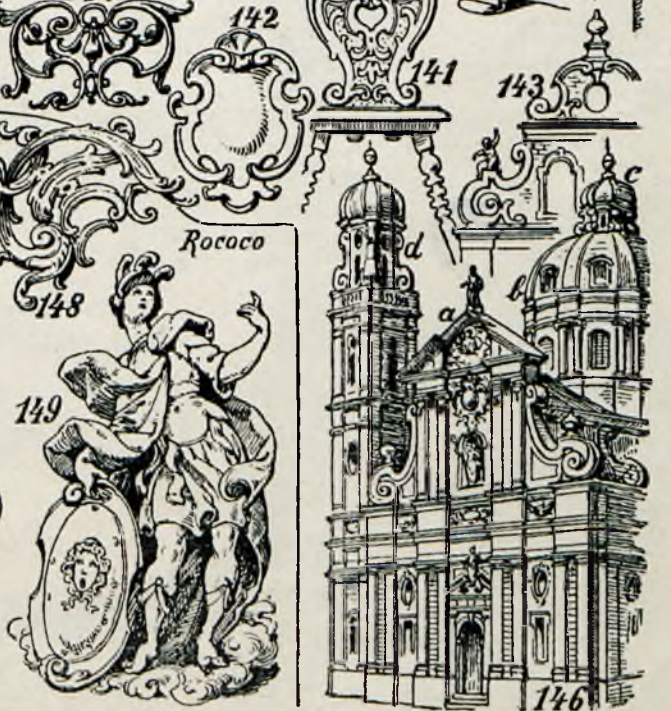
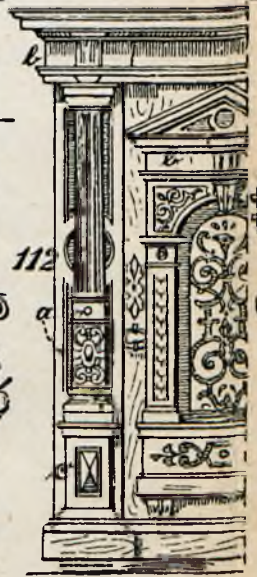
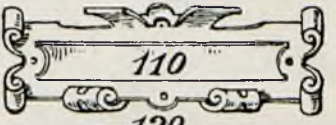
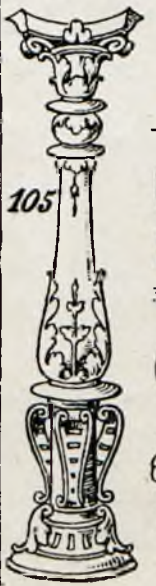
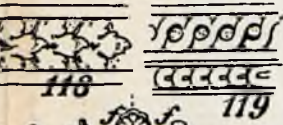
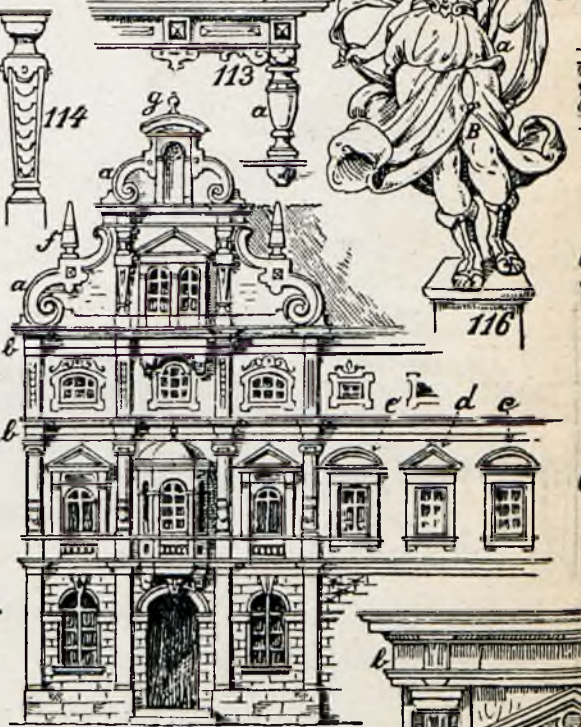
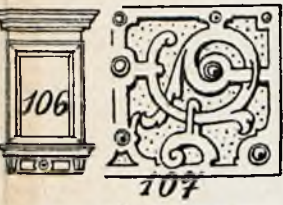
Albert Dürer i Hans Holbein są twórcami niemieckiego renesansu. Bez przejść. razem z gotyckimi formami. występuje odrodzenie w Niemczech. Tablica IX najlepiej pouczy o tej odmianie renesansowego stylu.

RENESANS NIEMIECKI

BAROCCO IX

RENESANS WŁOSKI

101

100

102

103

104

105

115

117

113

116

111

110

120

112

106

107

118

119

123

129

122

130

126

124

125

131

132

136

137

147

148

149

142

141

143

144

139

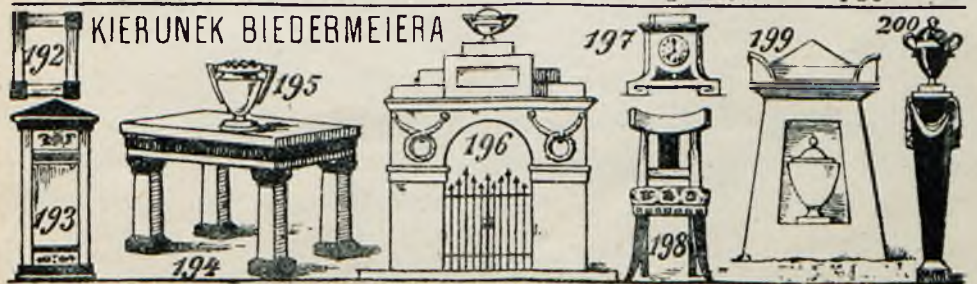
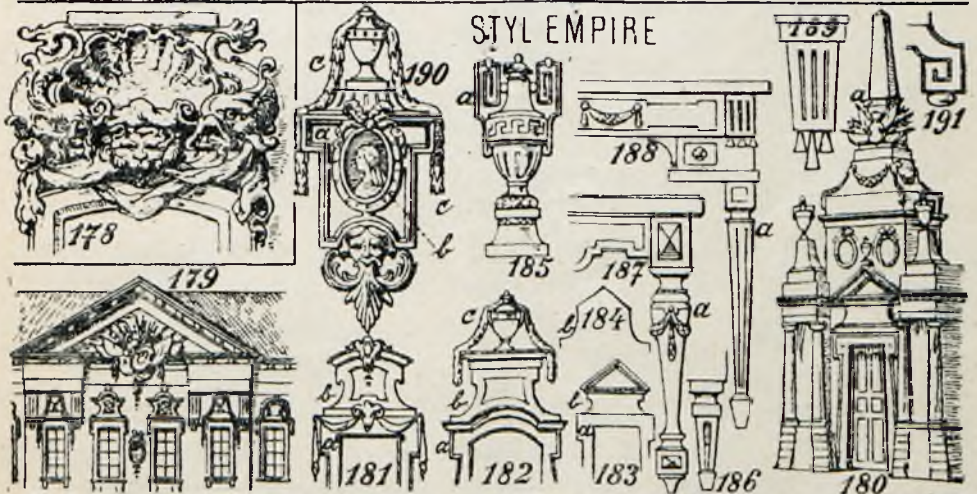
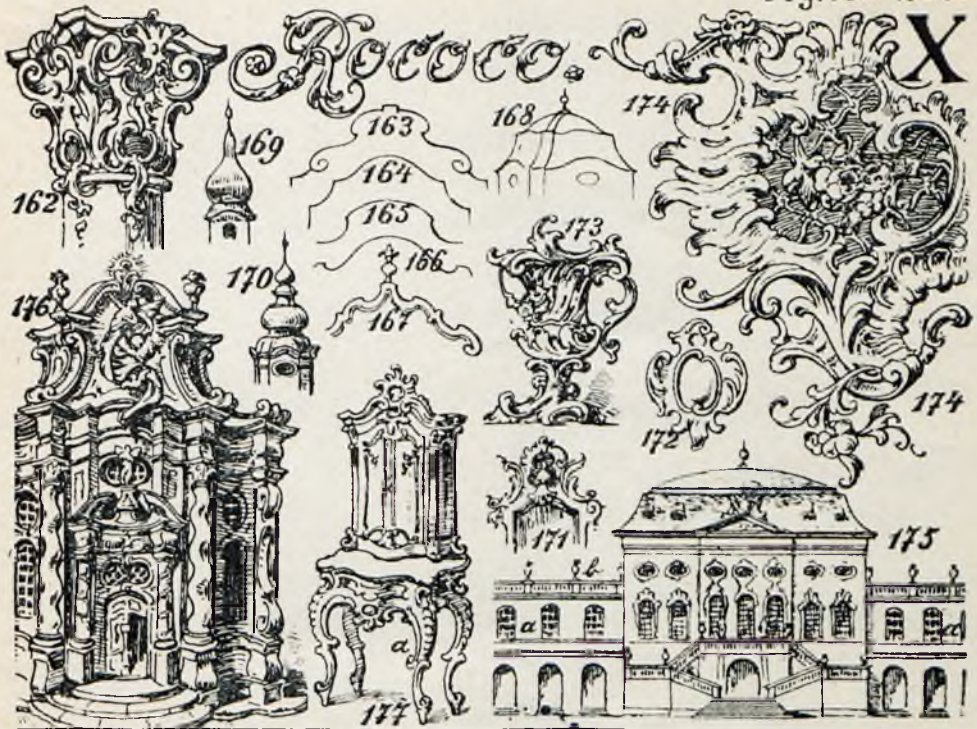
140

138

146

128

BAROCCO IX

Barocco (Barokko).

Upadek odrodzenia.

Między 1600 a 1700 r. formy renesansu poczynają odmieniać się, wydłużać i wzginać (paczyć). Nowego nic nie wprowadzono, tylko to co było, pojęto więcej dekoracyjnie, efektownie.

Roccoco (Rokkoko).

Upadek Barocco zowie się Roccoco.

Poczyna się on 1700 r. i trwa prawie do 1800 r.

Styl ten, a raczej **smak**, nic nowego nie tworzy, lecz to co istniało, wykrzywia i paczy coraz więcej.

Empire (Styl Cesarstwa).

Styl Napoleona I, jest to zimne, sztywne naśladowanie zewnętrznej formy klasycznej, bez należytego zgłębienia jej ducha.

Style Odrodzenia, aż do Cesarstwa włącznie, mają przedstawicieli w budowlach kraju naszego.

Przejawy Styłu na ziemiach polskich.

Wszelkie zabytki kultury na ziemiach naszych dzielimy na dwie grupy;

I. Zabytki ruchome.

II. Zabytki nieruchome.

Te znowu 2 grupy należeć mogą do dwu okresów naszej kultury: do okresu:

I. przedhistorycznego.

II. historycznego.

Zabytki okresu przedhistorycznego dzielą się:

I. Zabytki najstarsze czyli okresu kamiennego. Z tych starsze należą do okresu kamienia łupanego — młodsze do kamienia gładzonego. Ten ostatni młodszy okres (neolityczny) kończy się u nas na 1000 lat przed Chrystusem.

II. Zabytki okresu metalów (brązowego starszego i młodszego wraz z t. z. epoką Hallstacką) trwają u nas nieco dłużej niż między 800 — 400 przed Chrystusem.

III. Zabytki okresu żelaza począwszy od 400 przed Chrystusem do 100 po Chrystusie.

IV. Zabytki okresu wpływów t. z. prowincjonalnej kultury rzymskiej od 100 po Chrystusie do 350 po Chrystusie.

V. Zabytki okresu wędrówek ludów (tu włącza się pierwsze pojawienie Słowian i zabytki t. z. epoki grodziskowej) od 350 po Chrystusie do 500 po Chrystusie.

VI. Zabytki okresu t. z. Merowingów (wpływ kultury rozwiniętej pod panowaniem tego rodu) od 500 po Chrystusie do 750 po Chrystusie.

VII. Zabytki okresu t. z. Karłowingów (wpływ kultury rozwiniętej pod panowaniem tego rodu) od 750 po Chrystusie do początku się u nas epoki historycznej, t. j. do 965 po Chrystusie.

Zabytki wyżej wymienione to przeważnie wykopaliska: urządzenia grobów, przedmioty codziennego użytku, broń, ozdoby, naczynia i ich t. z. zdobienie, ryte lub malowane — badaniem ich zajmuje się nauka oddzielna, zwana archeologią przedhistoryczną a w szerszym pojęciu antropologią.

Zabytki okresu historycznego ziem naszych.

Z chwilą przyjęcia chrześcijaństwa 965 r. *) wchodzi ziemie nasze w okres historyczny i w sposób namacalny, bo zapisany w kronikach poczynają ulegać wpływom kultury zachodnio-europejskiej.

Ze stylów architektonicznych w okresie historycznym ziem naszych najpierw pojawia się styl **romański**, następnie zaś idą kolejno też same style, które poprzednio poznaliśmy w Zachodniej Europie.

Style te ulegają u nas nieznacznym miejscowym zmianom. Przejawiają się one do pewnego stopnia i w t. z. Sztuce **ludowej** naszej (czytaj Sztuka Ludowa Kazimierza Mokłowskiego oraz Budownictwo Drzewne Zygmunta Glogera).

---

*) 992 wedle pr. Smolki umiera Mieszko I.

Sztuka Ludowa nasza wymaga jeszcze gruntownego naukowego badania oraz opracowania a wszelkie na ten temat głoszone hasła z punktu naukowego są jeszcze przedwczesne (czytaj M. Wawrze-
niecki „Nowe naukowe stanowisko pojmowania i wyjaśniania niektó-
rych przejawów w dziedzinie ludoznawstwa i archeologii przedhis-
torycznej“).

Ażeby ułatwić praktycznie rozpoznawanie stylów, wskazujemy
ważniejsze zabytki u nas. W samej Warszawie podajemy te budo-
wle, które są albo stylowe, albo oparte na motywach danego stylu.

Pierwszy ze stylów, który występuje typowo w Polsce histo-
rycznej jest styl **romański (pełnołukowy)**. Liczne mamy kościoły
ciosowe, niemal jednakowego układu planu t. z. „duninowskie“ gdyż
dawniej powstanie ich przypisywano fundatorowi Piotrowi Włastowi
Duninowi, XII w.

Kraków: Front kościoła Ś. Andrzeja, fragmenty w kościółku
Ś. Wojciecha, podziemna krypta kościoła katedralnego na Wawelu,
oraz nowoodkryte fundamenty kościółków na Wawelu.

Kościół opactwa w Mogile pod Krakowem.

Opactwo w Sulejowie.

Kaplica wmurowana w zabudowania dworskie w Kacicach pod
Słomnikami, (Kielecka — Miechowski).

Kościół zamkowy (obronny) w Prandocinie pod Słomnikami (Kie-
lecka — Miechowski).

Kościelec pod Proszowicami (Kielecka).

Zembocin pod Proszowicami (Kielecka) strzelnice w kościele.

Wysocice pod Miechowem. Kościół.

Jędrzejów — Klasztor — fragmenty. Kapitułarz.

Sandomierz. Kościół Ś. Jakóba.

Giełto pod Pilicą. Kościół zamkowy.

Tarczek pod Bodzentynem. Kościół.

Inowódz nad Pilicą (Piotrkowska). Kościół zamkowy na cmen-
tarzu grzebalnym (ruina).

Czerwińsk nad Wisłą. Kościół.

Płock. Katedra, ma zewnętrzne fragmenty romań. absydy.

Warszawa. Kościół Ś. Piotra i Pawła na Koszykach bud. no-
wa na romańskich motywach oparta.

Były kościół Ś. Jerzego przy Świętojerskiej (obecnie fabryka). Gdy następnie potrzeby i zdobycze techniki konstrukcyjnej (ostre łęki — szkarpy) wywołały zmiany pojęć piękna, widzimy w Polsce styl **gotycki** czyli **ostrołukowy**.

Styl ten zawdzięczamy u nas mieszczaństwu niemieckiemu, stosunkom z Krzyżakami. Pewna odmiana tego stylu panująca nad r. Wisłą nosi nazwę „gotyku nadwiślańskiego“.

Kościółów gotyckich w Polsce mamy bardzo wiele.

Kraków. Kościół N. M. Panny, Dominikanów, Franciszkanów, Ś. Krzyża, Ś. Katarzyny, Bożego Ciała, (zewnątrze). Katedra na Wawelu.

Wiślica (Kielecka). Kościół (wnętrze i zewnątrz) mieszkania duchowieństwa.

Hotel Czerwony (wieś nad Wiślicą). Kościół Długoszowski (t. z. od fundacji tego kronikarza).

Działoszyce (Kielecka) Kościół.

Miechów. (Kielecka) Kościół (przerobione wnętrze).

Bodzentyn. Kościół.

Włocławek. (Warszawska) Katedra, Kościół Ś. Jana, K. przy seminarjum duchow. Śpichlerze zbożowe mają fragmenta w tradycji gotyku.

Płock — baszta dawnego zamku.

Warszawa. Katedra Ś. Jana, wnętrze przerobione w smaku gotyku angielskiego (1836 — 40).

Gdy następnie ewolucja umysłowa zachodniej Europy wkracza w okres humanizmu, rodzi się styl **odrodzenia** (renesans) oparty na stylach klasycznych. Do Polski styl ten wraz z kierunkiem myślowym (złoty okres) przynoszą artyści cudzoziemscy (włosi) oraz młodzież kształcąca się wtenczas na wszechnicach Włoch i Niemiec.

Kraków. Kaplica Zyguntowska (1518 — 1527) na Wawelu, dzieło włoskiego architekta Bartłomieja Berecci i 6 rzeźbiarzy włosk.

Kościół Ś. Piotra, — renesans przekwitły, przechodzący już w barocco, jednak jeszcze b. piękny.

Zamek królewski na Wawelu (dziedziniec turniejowy).

W całej Polsce styl renesansowy jakkolwiek nie zupełnie czysty, pozostawił wiele monumentalnych kościołów. Wyliczać ich niepo-

dobna, są one przeważnie pełne motywów przekwitłego, chylącego się ku upadkowi renesansu.

Warszawa. Kościół W. Świętych na Grzybowie w cegle i tynku wykonana kopia K. S. Justyny w Padwie z XVI w. Wnętrze daje dobry przykład wyglądu renesansowego Kościoła.

Fasada Kościoła Bernardynów na Krak. Przedmieściu zapożyczona z K. Ś. Jerzego w Wenecji.

Z gmachów świeckich: Tow. Kredytowe Ziemskie (kopja biblioteki Ś. Marka w Wenecji z dodaniem piętra).

Reakcja przeciwstawia się rozmachowi renesansowej myśli ludzkiej, krępuje ją i obezwładnia.

Renesans zwolna krzepnie w szablon (epoka upadku). Jednak genialne umysły twórcze, szamocząc się z poczynającym się bezwładem tworzą dzieła piękne. Architektura **barokowa**, to niekiedy potężny krzyk geniuszu, kruszącego zapory zastoju umysłowego otoczenia.

W Polsce barok ma piękne przeważnie przez cudzoziemców pozostawione dzieła.

Kraków. Kościół Ś. Anny (prześliczne rzeźby w zaprawie gipsowej wykon. na miejscu).

Częstochowa. Wnętrze Kościoła klasztorного.

Warszawa. Kościoły: Ś. Krzyża, Karmelitów, Reformatów, Wiytek (przeważnie kościoły te mają piękne motywy barokowe).

Kościół Ewangelicki (1779) (bardzo późny baroko).

Wilno ma wiele pięknych kościołów barokowych. Styl ten reprezentują świątynie prowincjonalne, rozsiane na ziemi polskiej b. licznie.

Panowanie „Sasów“ a stąd wpływy artystów z Drezna przybyłych, budujących pałace dla Królów i Ministrów wnoszą dalszy piękny rozwój baroka do Polski. Naturalnie z rozmaitemi przeważnie niemieckimi typowościami.

Warszawa: Pałace: Brylowski (Henryka Brühl'a pierw. ministra Augusta III), Krasieńskich, Karasia (zburzony przed 1914), Blanka, Hr. Potockiego.

Wilanów. Pałac.

Wiele ciekawych tego rodzaju budowli w Warszawie zburzono np. dawne „Tivoli“ przy Królewskiej ulicy.

Pod wpływem prądów i stosunków z Francją zjawia się w Polsce styl **Cesarstwa (empire)**.

Warszawa. Kościół Ś. Aleksandra (przed przerobieniem).

Pałace: Belweder (1822), Namiestnikowski (Rady Ministrów R. P. P.) (1818), Zamoyskich (1815), Paca (1823), b. Komisji Skarbu (1824) Mostowskich.

Skwarcowa (Saski 1842), Pałacyk przy rogu Pięknej i Alei Ujazdowskiej № 18, drugi od rogu (posesja Lesserów). Teatr Wielki (1833).

Wiele domów prywatnych przy ul. Freta (szerokiej), Długiej, Elektoralnej, Nowym Świecie, pl. Ś. Aleksandra.

Skierniewice. Pałac i Kościół.

Pobieżne to wyliczenie bardziej typowych zabytków niech służy za podstawę do samodzielnych badań, opartych na dziełach obszernej przedmiot traktujących.

NP.4961

Odprawa. Zdemaskowanie kliki 1913.

Böcklin o Sztuce. Zdania i myśli. Wyd. M. Arct. 1906.

Głos M. Wawrzenieckiego 1922.

Nowelle. Wyd. S. P. Ks. 1923.

Marjan Wawrzeniecki (prace specjalne). Archeologia. Materiały antropologiczne - archeologiczne i etnograf. Komis. antropologicznej przy Akad. Umiejętności w Krakowie. T. III. 1898 r. T. V. 1901. T. VI. 1902. T. VII. 1904. T. VIII. T. 1905. T. X. 1907 i 1908. T. XII. 1912.

Architektura (badania nad romanizmem) weszły w skład prac prof. W. Łuszczkiewicza, inne pomieszczono w Sprawozdaniach Komis. do badań nad historją sztuki przy Akad. Umiejęt. w Krakowie.

Etnografja. Roczniki Wisły od 1889 r. po 1904 włącznie oraz Materiały antrop. archeol. etnogr. Komis. antrop. Akad. Um. w Krakowie.

„Wisła”. Tom. XX. zes. 1. 2. 1914-17 wznowiona staraniem A. A. Kryńskiego i M. Wawrzenieckiego.

II.1577

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Politechniki Warszawskiej

NP. 4941

400000000173165

ZAKŁADY GRAFICZNE
B. WIERZBICKI I S-ka
WARSZAWA, CHMIELNA 61